

«Золото добувають із землі,
а знання — із книг»

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВИЙ ПРОЕКТ МОВОЗНАВЦІВ ІДГУ

З-поміж багатьох новітніх наукових розробок, що провадить Ізмайльський державний гуманітарний університет, окреме місце посідає державний науковий проект «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР № 0116U004158), який виконується спільно з Інститутом української мови НАН України під керівництвом д. філол. н., проф. Гриценка П. Ю. викладачами з кафедр (української мови і літератури – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., доц. Циганок І. Б.; загального мовознавства, слов'янських мов і світової літератури – доц. Колесникова Л. В., доц. Гончар Н. М., романської філології та перекладу – к. філол. н. Кісеолар П. Д.)

Межиріччя Дністра і Дунаю (Південна Бессарабія, Буджак) – унікальний щодо етномовного складу регіон України, де понад 200 років контактують багато мов переважно у діалектній новожитній формі. Зараз тут функціонує чимало говірок української, болгарської, російської, румунської, гагаузької мов. У діалектній формі представлені також албанська й циганська мови. Й досі простежується у цих говірках окремі лінгвальні наслідки тюркського й німецького впливів.

Мета проекту – комплексне дослідження сучасного стану та динаміки різносистемних мов і діалектів у регіоні, зокрема: 1) соціолінгвістичний опис мовної ситуації у досліджуваному ареалі з особливою увагою до географічної ізоляваності / відкритості, компактної / дисперсної форми розселення діалектоносіїв, віддаленості / наближеності до культурних центрів, однорідності / різнорідності етнічного складу поселень, сусідства з більш або менш розвиненою в соціальному та культурному плані спільнотою, рівня матеріального забезпечення; 2) з'ясування генетичного типу говірок, їх співвідношення з материнськими одиницями діалектного членування; 3) аналіз на підставі свідчень діалектних текстів одиниць різних структурних рівнів говірок у статичній і динамічній з увагою до мовних контактів та явищ, що їх супроводжують і виникають внаслідок цих контактів; 4) з'ясування впливу державної української мови на розвиток мов національних меншин; 5) укладання карт до регіонального мультилінгвального атласу, у якому буде відтворено сучасний стан і динаміку українських, російських, болгарських, румунських та гагаузьких говірок.

Основними результатами цієї роботи, яка розрахована на 3 роки (до 2018 р.), у 2016 р. стали такі. Видано **монографію** (Гриценко П. Ю. Мова у просторі: від картографування до ареалогії. – К.: КММ, 2016. – 320 с.), **навчальні посібники** з діалектології: української – Делюсто М. С. «Українська наддунайська говірка» (збірник діалектних текстів), болгарської Колесник В. О., Георгієва С. І. «Болгарські говірки Півдня України. Хрестоматія. Тексти» (Відп. ред. проф. Гриценко П. Ю.); з теоретичного мовознавства (Колесникова Л. В., Кольцун Н. М. «Амбивалентність морфологічних одиниць російської мови»). В межах проекту вперше в Україні постав регіональний «Атлас українських говірок межиріччя Дністра і

Зміст випуску:

1. Державний науковий проект мовознавців ІДГУ.....с. 1.
2. Делюсто М. С. Межиріччя Дністра і Дунаю – універсальна лабораторія.....с. 3.
3. Колесников А. О. Українські говірки МДД.....с. 4.
4. Колесникова О. Г. Болгарські говірки МДД.....с. 5.
5. Малерова Р. А. Румунські говірки МДД.....с. 6.
6. Делюсто М. С. Українська наддунайська говірка.....с. 7.
7. Колесников А. О. Діалектологічні експедиції.....с. 7.
8. Колесников А. О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю.....с. 8.
9. Колесникова Л. В., Кольцун Н. М. Амбивалентність морфологічних одиниць російської мови.....с. 8.
10. Участь студентів у науковому проєкті.....с. 9.

Дунаю» (д. філол. н. Колесников А. О.).

Підготовлено до друку навчальні посібники: Циганок І. Б. «Діалектний текст: евристичний потенціал і архітектоніка» (збірник діалектних текстів українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю), Кісеолар П. Д. «Діалектні тексти румунських говірок Одещини», видання яких заплановано на 2017 р.

Учасники проекту представили його на **Міжнародних і Всеукраїнських конференціях та симпозіумах**: «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (Київ), «Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії» (Київ), «The Danube – Axis of European Identity» (Галац, Румунія), «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури й культури» (Ізмаїл), «П'ять міжнародні наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Ю. О. Карпенка» (Одеса), «Ареалогія і ономастика» (Ужгород), IV Міжнародні наукові читання пам'яті академіка Костянтина Поповича «Етнокультура українсько-східнороманського пограниччя у синхронії і діахронії» (Кишинів, Молдова), «Мова і культура» імені проф. Сергія Бураго (Київ), «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» (Одеса), «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львів) тощо.

Деякі проміжні результати проекту висвітлено у **закордонних та вітчизняних фахових виданнях**: Вісник НАН України, журнал «Віче» (Київ) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., «Journal of Danubian Studies and Research» (Галац, Румунія) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., к. філол. н. Кісеолар П. Д., «Исследования по славянской диалектологии» (Москва) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., «Діалекти в синхронії та діахронії» (Київ) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., «Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства» (Одеса) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія», Науковий вісник Херсонського державного університету. – доц. Циганок І. Б., «Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства» (Ужгород) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., «Лінгвістика» (Старобільськ) – д. філол. н. Колесников А. О., «Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки». – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С. тощо.

Деякі проміжні результати проекту висвітлено у **закордонних та вітчизняних фахових виданнях**: Вісник НАН України, журнал «Віче» (Київ) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., «Journal of Danubian Studies and Research» (Галац, Румунія) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., к. філол. н. Кісеолар П. Д., «Исследования по славянской диалектологии» (Москва) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., «Діалекти в синхронії та діахронії» (Київ) – д. філол. н., проф. Гриценко П. Ю., д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., «Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства» (Одеса) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія», Науковий вісник Херсонського державного університету. – доц. Циганок І. Б., «Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства» (Ужгород) – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С., «Лінгвістика» (Старобільськ) – д. філол. н. Колесников А. О., «Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки». – д. філол. н. Колесников А. О., доц. Делюсто М. С. тощо.

Відповідальний виконавець проекту від ІДГУ д. філол. н., завідувач кафедри української мови і літератури А. О. Колесников уклав **угоди про співпрацю та впровадження наукових розробок** виконавців проекту на базі Ужгородського національного університету (кафедра української мови, завідувач – д. філол. н., проф. Сабадош І. В.), Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського (кафедра української мови, завідувач – д. філол. н., доц. Коваль Л. М.), Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (кафедра болгарської філології, завідувач – д. філол. н., проф. Колесник В. О.).

ного університету ім. М. М. Коцюбинського (кафедра української мови, завідувач – д. філол. н., доц. Коваль Л. М.), Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (кафедра болгарської філології, завідувач – д. філол. н., проф. Колесник В. О.).

Особливістю національного складу населення Одеської області взагалі є її багатонаціональність, за інформацією Всеукраїнського перепису населення 2001 року, на території області мешкають представники 133 національностей. Але якщо у її північних та центральних районах населення більш однорідне, складається переважно з українців, то найбільша строкатість в національному складі спостерігається в південно-західній частині області, у межах річчя Дністра і Дунаю, де переважає українське населення – 40,2%, болгари становлять 20,9%, росіяни – 20,3%, молдовани – 12,6%, гагаузи – 4,1%, інші – 1,9%.

Ареал межиріччя Дністра і Дунаю (МДД) – південь Одеської області України, який у дослідженнях фігурує й під назвами Буджак, Південна Бессарабія, а також, не завжди повністю територіально збігаючись, – Українське Подунав'я, Придунав'я, Наддунав'я (А. М. Муқан, Т. П. Заворотна), Бессарабське Примор'я (В. П. Дроздовський), за визнанням лінгвістів, – універсальна лінгвістична лабораторія, складний, строкатий мовно-територіальний континуум, де функціонують типологічно різні говірки та літературні мови.

Те, що Південна Бессарабія становить собою саме такий мовний континуум, спричинено насамперед історичними обставинами. Зокрема, А. М. Муқан зауважує, що здавна (VI ст. н. е.) територія південно-західного Причорномор'я аж до Дунаю була зайнята східними слов'янами. У IX ст. виникає держава східних слов'ян – Київська Русь. Вона включає у свій склад і територію по Бугу, Дністру, до гирла Дунаю, на якій жили східнослов'янські племена уличі і тиверці. Про це свідчить, зокрема, «Повість минулих літ» (1112 р.). З XI ст., з часу вторгнення печенігів і половців, відбувається поступовий відхід слов'янського населення з відкритих придунайських рівнин на північ і північний схід. Починаючи з XVI ст. на півдні Бессарабії закріплюються турки. У Південній Бессарабії у турків були фортеці Ізмаїл, Аккерман, Бендери, в північно-східній турецькій провінції (райі) – фортеця Хотин. У цих фортецях та їх околицях і зосереджувались в основному турки. Південна степова частина Бессарабії, т. з. Буджак, при турецькому пануванні була заселена татарами-ногайцями, яких перевіз сюди із Криму в середині XVI ст. султан Сулейман II. З появою російських військ усі турки відступають за Дунай. Щодо ногайських татар, то більшість їх (12 000) уже в 1770 році була виведена в Крим і на Кубань. З 1806 р. їх залишилось у Буджаку ще 5000. Та й вони були виселені звідси слідом за турками і поселені в Таврії. Після війни 1806-1812 рр. за Бухарестьким договором Бессарабія була приєднана до Росії. З Туреччини повертаються козаки, що втекли туди у зв'язку з ліквідацією Запорозької Січі. Поселившись за Дунаєм, запорожці утворили там Задунайську Січ. Козаки зразу ж стають на сторону «єдиновірних і єдиноплеменних військ» у боротьбі проти турків. Після закінчення війни і заключення Бухарестького трактату частина запорожців з Усть-Дунайського війська переселилась у землі чорноморських козаків, а друга частина залишилась у Буджаку і, одержавши землю, заснувала село Акмангит (сучасне с. Білолісся Татарбунарського р-ну). Повернення запорожців з-за Дунаю тривало. У 1828 році Дунайське козацьке військо знову бере участь у боротьбі з турками і після Андріопольського трактату одержує казенні землі для поселення в Аккерманському повіті. Були засновані села Старокозаче, Петрівка, Михайлівка, Волонтирівка, Костянтинівка, Миколаївка тощо. Серед запорозьких поселень був і посад Вилков, заснований раніше, десь в останній чверті XVIII ст. Отже, поява частини українського населення на півдні Бессарабії пов'язана з ліквідацією Запорозької Січі в останній чверті XVIII ст.

Менш легальні, але більш численні були бессарабські поселенці з переселенців-втікачів. Одні з них втікали сюди від нестерпної панщини, інші – від рекрутчини, релігійних переслідувань, покарань за різні вчинки тощо. Тому у пам'яті деяких мешканців Південної Бессарабії ще до сер. XX ст. жили згадки про те, що батьківщиною їх предків була Київщина, Полтавщина, Поділля, Херсонщина, Крим, Запоріжжя, Волинь, Чернігівщина.

Історії та діалектології відомі й факти компактного переселення цілих сіл з материнських територій. Наприклад, с. Ройлянка Саратського р-ну утворилося внаслідок переселення з території колишньої Хотинської райі усіх мешканців не існуючого тепер с. Карликів, у с. Плахтіївка мешкають компактні переселенці з Середньої Наддніпрянини, у с. Ярославка – з однойменного села на Чернігівщині. Говірки цих та низки інших сіл (українських, болгарських тощо) і досі різною мірою зберігають риси протоговірок.

Як відзначає Л. Ф. Баранник, перші російські поселення на території сучасної Одеської області були засновані у кінці XVIII ст. старообрядцями у Наддунав'ї, пізніше у першій треті XIX ст. тут з'явилися державні селяни-однодворці з Курської, Орловської, Воронежської, Тульської губерній.

Одним із значних міграційних потоків у Бессарабію був потік, пов'язаний із переселенням молдован. Рятуючись від репресій турецьких загарбників та експлуатації місцевих «господарів», вони у XVI ст. тікали в Україну цілими сім'ями. Ця міграційна хвиля тривала до кінця XVIII ст. Приблизно у цей же період (з XV ст.) у Бессарабії з'являються цигани, пізніше розселившись у Новоросії, Буковині та інших регіонах України, а у XVIII-XIX ст. – так звані варшавські переселенці (поляки і німці), албанські та болгарські колоністи, останні переселялися переважно з північно-східних і південно-східних болгарських земель.

Таким чином, ця територія була сформована за рахунок переселенців з центральних, південних, північних та західних областей України, Курської, Орловської, Воронежської, Тульської губерній Росії, Східної Болгарії й Туреччини. Можна сказати, що етномовний склад сучасної Південної Бессарабії почав активно формуватися в кінці XVIII – на початку XIX ст. і, на думку дослідників регіону, вже у XIX ст. тут склалася специфічна поліетнічна спільність із самоназвою «бессарабці».

Індоєвропейську мовну сім'ю у регіоні представляють говірки слов'янської групи мов – східнослов'янської підгрупи (українські та російські) й південнослов'янської підгрупи (болгарські), говірки романської групи балканско- (дако-) романської підгрупи мов (румунські), а також албанської групи (албанські говірки). Тюркська мовна сім'я репрезентована огузькою (південно-західною) групою – гагаузькими говірками.

В інтерферентних умовах у МДД сформувався специфічний мовний ландшафт із локальними інтермовними особливостями говорів мов, що функціонують тут. Інтерференція виявляється як у взаємовпливах говірок у межах однієї діалектної мови, так і у взаємовпливах говірок різних діалектних мов; власне діалектна взаємодія у різний час ускладнювалася впливом літературних мов (російської, української, болгарської, румунської), що функціонували / функціонують у цьому ареалі у різних комунікативних сферах упродовж неоднакових проміжків часу. Сила впливу літературних мов залежала від статусу мови як державної, від характеру мовної політики держав, у складі яких перебувала ця територія, від тривалості такого перебування.

УКРАЇНСЬКІ ГОВІРКИ МДД

Українські говірки МДД стають об'єктом лінгвістичних досліджень з сер. ХХ століття, що відбито в описових працях (дисертаційних дослідженнях) А. М. Муқан, В. П. Дроздовського, Т. П. Заворотної, П. Ю. Гриценка. В результаті цих досліджень виявлено типові риси українських говірок ареалу на різних мовних рівнях, але й з неоднаковою повнотою охоплення території. Скажімо, А. М. Муқан досліджувала лише наддунайські говірки, а В. П. Дроздовський – українські говірки Бессарабського Примор'я.

Крім того, що було виявлено загальні риси українських південнобессарабських говірок, у відзначених працях, а також під час збору матеріалу для АУМ, було встановлено мозаїчний різнодіалектний перехідний між південно-східним і південно-західним наріччям характер ареалу.

П. Ю. Гриченко виокремив північно-західний мікроареал Тарутинського р-ну, який протиставив іншим яскраво збереженим південно-західним рисам. Але на поч. ХХІ століття класифікації українських говірок ще не було, тому під керівництвом П. Ю. Гриценка було проведено дослідження ареалу, результати якого були представлені у вигляді докторської студії А. О. Колесникова «Морфологія українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю» (2016 р.). Предметом цього дослідження стали генеза, динаміка і ареальне представлення українських говірок МДД, а одним з результатів – класифікація цих говірок переважно на основі свідчень морфологічного рівня мовної системи.

Автор поділив українські говірки МДД на моногенні (що найбільшою мірою зберігають риси материнського архетипу) і полігенні (мішані). Останні, як виявилось, домінують в ареалі, моногенні ж становлять мозаїку на тлі полігенних. Лише говірки Тарутинського району складають окремий мікроареал з моногенною домінантою. Так само (переважно мозаїчно) розташовані говірки новішої формації, що сформувалися у сер. ХХ століття на базі колишніх німецьких сіл (і протиставлені говіркам основної формації часом формування).

Мікроареал говірок новішої формації об'єднує діалектоносіїв – представників різних материнських генетичних типів, але передусім із Західної України (носіїв архетипів південно-західного і північного наріч). Деякі українські говірки цієї зони мають діалектну домінанту, розвиваючись за типом моногенних. В цьому мікроареалі переважає західнополіський діалектний тип (сс. Новоселівка, Мирнопілля Арцизького р-ну – говірки з домінантою цього типу), а також мозаїчно присутній закарпатський тип, що переважає у с. Прямобалка Арцизького р-ну.

Слід зауважити, встановлені материнські архетипи новожитних говірок, зокрема моногенних, не є чистими типами не лише через те, що зазнали впливу інших контактних діалектів української мови й інших мов вже в бессарабському ареалі, а й через те, що їхня материнська основа негомогенна – репрезентує перехідні діалектні зони. Зокрема, с. Стара Царичанка Білгород-Дністровського р-ну представляє середньонадніпрянський архетип, полтавський підтип з рисами південно-західного наріччя; с. Ярославка Саратського р-ну східнополіського типу походить із перехідної до середньонадніпрянського типу говірки; мікросистеми північнобессарабської генези (с. Ройлянка Саратського р-ну, с. Петрівка, с. Височанське Тарутинського р-ну) репрезентують архетип покутсько-буковинського говору перехідної зони між буковинськими і подільськими говірками; генетично закарпатська говірка с. Прямобалка Арцизького р-ну сягає східноверховинської підгрупи перехідних до бойківських верховинських говірок тощо. Цей факт, напевно, також ускладнював попередні дослідження ареалу.

Колесников А. О.

БОЛГАРСЬКІ ГОВІРКИ МДД

Болгарським говіркам – унікальній скарбниці свідчень про сучасне й минуле болгарської мови – було приділено свого часу багато уваги. Їхньому описові присвятили свої праці відомі дослідники – Ю. І. Венелін, А. Скальковський, В. І. Григорович, М. С. Державін, С. Б. Бернштейн та багато учнів його наукової школи. Але і сьогодні ці говірки цікавлять славістів і болгаристів. Вони стали предметом докладного картографування в «Атласі болгарських говорів в СРСР», суттєво доповнивши інформацію до фундаментальної лінгвогеографічної праці «Български диалектен атлас». Болгарські говірки вже були предметом спеціальних досліджень і монографічних описів за окремими говірками, а також у синтетичному дослідженні І. А. Стоянова «Болгарська мова в Україні: проблема функціонування і розвитку лексики».

Іншою спробою синтезу інформації про говіркові і писемно-літературні різновиди побутування болгарської мови в Україні є праця «Мова болгар України в її усній та писемній формі».

Відновлюється робота з дослідження говорів болгарських переселенців в Одеському національному університеті. Опубліковано кілька статей та описів діалектної системи окремих говірок у започаткованій серії «Българските говори в Украина» та щорічнику «Одеська болгаристика».

У навчальному посібнику «Болгарські говірки Півдня України» авторів Колесник В. О., Георгієвої С. І. вміщено інформацію про болгарські говірки півдня Бессарабії (Одеська область), зокрема висвітлено історію вивчення болгарських говірок в Україні, різні класифікації цих говірок та їхні особливості на мовних рівнях.

Автори висловлюють щире подяку Відділу діалектології Інституту української мови НАН України, доктору філологічних наук, професорові Павлу Юхимовичу Гриценку за багатолітню підтримку і допомогу в реалізації дослідницького проекту.

Болгарські говірки ареалу представляють болгарську мову (нею розмовляють близько 9 млн. людей), що належить до південнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоєвропейської сім'ї.

Функціонуючи в умовах соціальної та національної рівноправності, мова болгарської меншини в сучасній Україні має належні умови для вільного й безперешкодного розвитку.

Інтеграція з іншими болгарськими говірками – міждіалектна взаємодія та взаємодія з іншими мовами регіону не спричинила втрати самобутності болгарських переселенських говірок. Науковці відзначають переважну моноетнічність поселень, наявність зв'язків між болгарськими селами, збереження мови, фольклору, багатьох важливих рис традиційної духовної і матеріальної культури.

Провідне місце серед чинників збереження етнічної цілісності належить, безумовно, мові. Добре збереження вихідного мовного стану засвідчують неодноразово діалектологи. У мові простежується більша стійкість субетнічних елементів. Досліджуючи матеріальну і духовну культуру болгарської діаспори, етнографи, зокрема, дійшли висновку, що в результаті консолідаційних та інтеграційних процесів у кінці ХІХ ст. на території Бессарабії сформувалась однорідна культура субетнічних груп, яка не ототожнюється з етнографічним розмаїттям населення Болгарії. Але укрупнення етнічних одиниць в історії народів виявляється з більшою визначеністю і силою, ніж конвергентна мовна інтеграція, яка відбувається повільніше. Тому не випадково дослідники переселенських говірок часто констатують факт збереження ними вихідної матірньої основи. Так, діалектологи доказово продемонстрували добрий стан збереження суворовської говірки, ташбунарської, чумелійської, вайсальської, вільшанської, твардицької та інших болгарських переселенських говірок. Проміжна форма ідіому на шляху від діалекту до літературної мови – інтердіалект – досліджується у працях І. А. Стоянова, де ця форма дістала найменування бессарабського болгарського або буджакського болгарського койне.

Факт збереження етномовної цілісності болгарами-переселенцями, як справедливо зазначає П. Ю. Гриценко, є цінним як об'єкт досліджень саме завдяки своїй певній унікальності, несхожості з долею інших етномовних анклавів на терені України, передусім сербів, поляків, чехів, вірмен, росіян. За винятком росіян, які постійно мали умови для безперешкодного розвитку своєї мови і культури та державний захист національних інтересів, інші анклави, їхні мови, як і українська мова, такого захисту не мали, що позначилося на долі цих етнічних груп на території України. Важливу роль у збереженні етнічної цілісності відіграли в ХІХ ст. державні комісії та комітети у справах болгар-переселенців, а в 30-і роки ХХ ст. – писемна мовотворчість, книгодрукування, шкільництво болгарською мовою. Тому закономірним є висновок С. Стойкова про те, що болгарські переселенські говірки Бессарабії і Молдови «не лише добре зберігають свій характер, а й продовжують розвиватися за своїми внутрішніми законами, які в багатьох випадках мають аналоги в розвитку говірок у Болгарії».

Болгарські переселенські говірки щоразу частіше стають об'єктом вивчення лінгвістів, оскільки дають змогу проведення на своєму матеріалі широкого діапазону досліджень. Дослідження феномену болгар, що мешкають на Півдні України і зберігають мову своїх предків, у різний час характеризувалося різними підходами. Зокрема болгарські діалекти розглядаються в етнолінгвістичному, лінгвогеографічному, порівняльному, соціолінгвістичному.

Ще у 1830 р. Є. Копітар вказав на гар. Він писав, що «це треба зробити свою рідну мову». На щастя, необхідність дослідження болгарських як і говірок інших мов ареалу, і ринських діалектних рис та по-

необхідність вивчення мови бессарабських болгари терміново, поки переселенці ще не втрачати прогност не збувся, але актуальний прогност тільки зростає, адже вони, досі зберігають чимало архаїчних матеріалів, повнюються інноваціями.

РУМУНСЬКІ ГОВІРКИ МДД

Румунські говірки представляють румунську мову (нею розмовляють майже 26 млн. осіб), що належить до романської групи балкано- (дако-) романської підгрупи індоєвропейської сім'ї.

Територіальне розшарування румунської мови дозволяє вченим (С. В. Семчинський) говорити про її кілька діалектів / наріч, а саме – про дакорумунський, істрорумунський, арумунський та мегленорумунський. Щоправда, дехто називає ці територіальні різновиди не діалектами, а окремими східнороманськими мовами. У структурі дакороманського діалекту румунської мови вирізняють щонайменше п'ять відмінних один від одного говорів (чи піддіалектів): мунтянський, молдовський, банатський, крішанський та мараморський. Їхнє реальне існування доведене дослідженнями Г. Вейганда, Е. Петровича, С. Попа, Р. Тодорана та інших відомих фахівців, а також передусім матеріалами лінгвістичних атласів («Атласул лингвистик молдавенеск». – Вол. I, парт. I – II; вол. II парт I – II, 1968 – 1973; «Atlasul lingvistic român pe regiuni Basaraba». – Nordul Bucovinei, Transnistria, 1993 – 2002 тощо).

Відповідно до ареального членування румунські говірки межиріччя Дністра і Дунаю представляють молдовський піддіалект. Зауважимо, що питання про статус цих говорів у мовознавстві є суперечливим, адже довгий час вони вважалися власне молдовськими, оскільки визнавалася молдовська мова. Однак наразі більшість лінгвістів, зокрема С. В. Семчинський, В. К. Павел, відмовляють молдавській мові у статусі окремої мови, визнаючи її діалектом румунської.

На відміну від болгарських говорів МДД, дистантних відносно метрополії, румунські говірки МДД становлять, хоч і значно розріджене (перерване), продовження цілісного східнороманського ареалу (лише окремі говірки розташовані у віддаленні від основного масиву). Відповідно до діалектологічної конфігурації, яку запропонував Р. Я. Удлер, румунські говори Одеської області належать до двох груп говорів: перша – група південно-західних говорів і друга – група центральних говорів.

Дослідниця румунських говорів межиріччя Дністра і Дунаю П. Д. Кісеолар відзначає, що докладне вивчення говорів молдовського піддіалекту Одеської області на фонетичному рівні з перспективою зіставлення їх з літературними аспектами румунської мови дозволяє розрізнити три групи говорів:

1) перехідні говори з багатьма «мунтянськими» рисами «зони Рені» (села Долинське, Лиманське, Орлівка, Новосельське, Плавні Ренійського району);

2) перехідні «центральні» говори, які характеризуються загальними рисами власне «молдовських» говорів, «зони Кілія-Татарбунари-Сарата» (села Приозерне, Дмитрівка, Червоний Яр (Кілійського району), Комишівка (Ізмайльського району), Борисівка (Татарбунарського району), Новоселівка, Старосілля, Фуратівка (Саратського району);

3) перехідні «мішані» говори, в яких є риси як мунтянських, так і молдовських говорів. Їх можна почути в «зоні Ізмаїл» (села Озерне, Утконосівка (Ізмайльського району).

Малєрова Р. А.

УКРАЇНЬСЬКА НАДДУНАЙСЬКА ГОВІРКА

Актуальним і водночас складним завданням для філологів є фіксація народної мови, збереження інформації про різноманітні вияви народної мовотворчості, а також надання мовним фактам наукової інтерпретації. У час суспільних катаклізмів, переселень людності великих регіонів, нового руху народів, у період викликів глобалізації тощо воно набуває особливого значення.

Неоціненною є роль діалектології – науки, що стоїть до витоків національної мови і культури, в збереженні й розвитку національної мови, у поступі національної літератури і культури.

Доцільність створення навчального посібника «Українська наддунайська говірка», автором якого є доцент кафедри української мови та літератури Ізмайльського державного гуманітарного університету М. С. Делюсто, зумовлена прагненням подолати труднощі, які виникають при вивченні курсу «Українська діалектологія», дисципліни вільного вибору «Діалекти межиріччя Дністра і Дунаю», проходження діалектологічної практики, написанні кваліфікаційних робіт студентами-філологами вищих навчальних закладів півдня Одеської області.

Українські говірки полімовного МДД є надзвичайно цікавим та цінним об'єктом спостережень для філологів. Будучи новожитними, функціонуючи у складній мовній ситуації, вони демонструють поєднання двох різноспрямованих процесів: збереження материнських рис і набуття нових в умовах міждіалектної і міжмовної взаємодії.

Діалектні тексти наближають нас до пізнання таємниці слова, скорочують шлях дослідників мови до її носія. Тексти зв'язного мовлення завжди посідали важливе місце у навчально-методичних та наукових розвідках з діалектології.

Посібник скерований на пізнання та усвідомлення студентами національно-мовної специфіки рідного для багатьох з них краю, виховання любові до своєї говірки та етнічної належності, а через це – поваги та належного ставлення до державної мови в полілінгвальному ареалі МДД й толерантного – до інших мов і етносів цієї території.

Інформація, вміщена в навчальному джерелі, може стати у пригоді й викладачам, аспірантам, докторантам, які працюють і працюватимуть у межах державного наукового проекту ІДГУ «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР № 0116U004158). Специфіка навчальної праці й у тому, що автор ділиться досвідом, набутим під час дослідження однієї з говірок (с. Шевченкове Кілійського району Одеської обл.) полімовного ареалу межиріччя Дністра й Дунаю як системи, що реально функціонує.

Відтворені в діалектних текстах української говірки с. Шевченкове розповіді про реальні випадки з життя дідухів, бабусь, молодших мовців, їхня інтерпретація діалектоносійми – своєрідні історичні документи подій, які відбувалися у цьому регіоні нашої країни в ХХ та початку ХХІ століть.

Делюсто М. С.

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ ЕКСПЕДИЦІЇ

Діалектологи відзначають, що сьогодні наука про діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень і окремих мовних явищ, набула нових орієнтирів, зробивши важливий крок до текстоцентризму. Все частіше предметом дослідження стають діалектні тексти, які компенсують неповноту свідчень описових та лінгвогеографічних праць, адже тексти, за визнанням учених, відтворюють не лише точну вимову звуків носіями говірки, подають інформацію про уживані словоформи, а й засвідчують особливості спонтанного мовлення діалектоносій, які не фіксуються на письмі та не виявляються при застосуванні питальників.

За рік роботи проекту було зібрано переважно матеріали у вигляді діалектних текстів. Але створення карт полімовного атласу не можливе лише на основі свідчень текстів. Наразі триває робота над формуванням питальника, окремі фрагменти з якого, вже використовуються для збору матеріалу (вигуки для прикликання свійських тварин і птахів).

Найбільш певний діалектний матеріал здобувається мовознавцями-діалектологами шляхом безпосереднього спостереження і запису. Експедиційний метод збирання діалектного матеріалу забезпечує найбільш можливу точність діалектних даних. Ним найчастіше користуються при збиранні матеріалів для особливо важливих наукових праць, наприклад для діалектологічних атласів, монографічних досліджень тощо. Експедиційний метод дослідження полягає у збиранні діалектного матеріалу за певною програмою (або без неї шляхом запису діалектного мовлення) у визначених населених пунктах. Спеціально підготовлені люди за порівняно короткий час можуть зібрати значні матеріали високої якості.

Залучення студентів для збору матеріалів в експедиціях та поза її межами не лише пришвидшує цей процес, а й виконує дидактичну мету – прищеплює любов до рідної мови в її живій діалектній формі.

Експедиційний метод є основним при збиранні матеріалів до лінгвістичних атласів.

АТЛАС УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

Актуальність регіонального атласу українських говірок зумовлена необхідністю нового лінгвогеографічного дослідження у зв'язку з неповним вдоволенням науковцями попередніми спробами картографування цієї строкатої та новожитньої лінгвальної території (більшість українських говірок функціонують в ареалі понад 200 р.); необхідністю дослідження і картографічного відбиття українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю / МДД в історичному аспекті; утвердження реального соціолінгвального стану регіону як домінантно українськомовного й українського в етнічному плані.

Лише часткове відображення в «Атласі української мови» (АУМ) зумовило, окрім вад матеріалу, пояснюваних недосконалістю програми, також використання тих же засад і тих же методів і способів, якими були картографовані старожитні говори. У зв'язку з цим автори загальноукраїнського атласу наголошують, що «завершення роботи над АУМ не виключає, а навпаки, передбачає розгортання роботи над створенням регіональних і різного типу проблемних атласів». З одного боку регіональні атласи зазвичай мають набагато густішу мережу обстеження, ніж загальнонаціональні, з іншого, загальнонаціональний атлас, маючи узагальнювальний характер, не може зафіксувати в достатньо повному обсязі всі діалектні особливості – це завдання регіональних атласів. Регіональний атлас покликаний уточнити, деталізувати, подати додатковий матеріал. Ці завдання значною мірою вдалося реалізувати авторіві «Атласу українських говірок МДД».

Важливим в діалектології є проведення регіональних лінгвогеографічних досліджень новожитніх діалектних мікросистем. Дослідники наголошують на важливості аналізу ареальних характеристик мовних одиниць, які своєрідно відбивають інформацію про їх виникнення й еволюцію. Пошук нових завдань і способів картографування новожитніх українських говірок спричинив появу регіональних лінгвогеографічних праць, метою яких є встановлення динаміки новостворених діалектів, а також з'ясування їхньої диференціації, «демаркаційних ліній» між ними.

Специфіка картографування українських говірок МДД у атласі полягає в тому, що воно спрямоване на синхронний стан говірок (їхню сучасну класифікацію), на встановлення їхньої генези, і на динаміку. Крім того, слід врахувати «окрему місцеву програму», створену спеціально для українських говірок МДД і більшу чисельність говірок, які стали об'єктами дослідження, ніж відбито в АУМ. Карти можна поділити на два типи (синхронні і діахронні). У діахронних картах використано дані різних зрізів: поряд із сучасними спостереженнями фіксовано дотеперішні. Розрізнення таких свідчень реалізується використанням окремого типу позначок – залитих сірим знаків (стосується локалізованих спостережень описових робіт та відображає свідчення АУМ) на протипагу залитим чорним знакам для синхронних сучасних спостережень, що дає можливість простежити динаміку.

І хоч автор наголошує, що пропонуваній атлас не однаковою мірою розв'язує усі відзначені завдання (розрізнено редуکتивні і стійкі моногенні говірки тощо), але є сподівання, що його карти, як і подальше вивчення полімовного континууму межиріччя Дністра і Дунаю, його українського складника, уможливить досягнення повніших лінгвогеографічних та діалектологічних знань про Південну Бессарабію.

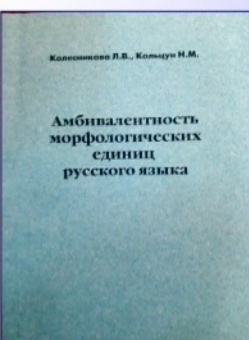
Колесников А. О.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Навчальний посібник повністю відповідає принципу системного опису граматичного рівня мови, який передбачає ознайомлення студентів з неоднозначними морфологічними явищами.

В посібнику аналізуються амбівалентні одиниці, подвійність природи яких зумовлена структурно і дискурсивно. Теоретичні постулати призначені для подальшого аналізу діалектних явищ мов межиріччя Дністра і Дунаю.

Грамматика як науковий предмет, яка зберігає спадкоємність канонічних рис, завжди зазнавала змін. Однак з найбільшою наочністю еволюційні процеси у граматиці виявили себе у ХХ – поч. ХХІ ст. Характерною особливістю граматичної науки останніх десятиріч є чітко виражене прагнення вийти за межі традиційних рамок граматичної теорії, розширити її кордони, тобто переглянути основні положення канону. Подолання традиційних, обов'язкових норм, стандартів – явище цілком природне, особливо коли уточнюються напрями наукових

досліджень.

Тип граматики, який був сформований у своїх канонічних рисах у той чи інший період часу, не залишається постійним, в ньому відбуваються відмінні зміни структурно-змістовного характеру.

Аналіз європейської та американської граматичних традицій дозволяє виділити низку найбільш типових особливостей в системі граматичного опису. Основними з них є:

- 1) зростання деталізації усіх граматичних явищ;
- 2) подальша диференціація (внутрішня та зовнішня) частин мови;
- 3) зростання уваги до синтаксичних явищ;
- 4) залучення текстових, дискурсивних свідчень.

Вищезазначені тенденції у зміні канону граматичного опису знаходять відбиття в дослідженні амбівалентних класів слів, які є об'єктом пильної і безперервної уваги лінгвістів з середини ХХ ст.

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ У НАУКОВОМУ ПРОЕКТІ

Учасники проекту підготували **публікації студентів** ІДГУ, зокрема д. філол. н. **Колесников А. О.:**

Serikova A. Russian dialect peculiarities of the village Nikolajevka (Tarutino district in Odessa region) / A. Serikova // Journal of Danubian Studies and Research Galati, 2016. – Vol. 6, No.2. – Galati: Editura Universitara Danubius, 2016.

Серікова А. Російська говірка села Миколаївка Тарутинського району Одеської області у полідіалектному оточенні межиріччя Дністра і Дунаю / А. Серікова // Студентський науковий збірник. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. – Вип. 6.

Парпуланська М. М. Місце говірки села Надєждівка Арцизького району Одеської області в класифікації говірок межиріччя Дністра і Дунаю / М. М. Парпуланська // Науковий пошук студентів ХХІ ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук: збірник студентських наукових праць. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016.

Дворочук О. В. Лексика весільного обряду села Новоселівка Арцизького району Одеської області / О. В. Дворочук // Науковий пошук студентів ХХІ ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук: збірник студентських наукових праць. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. – Вип. 2.

Доц. Делюсто М. С.:

Копанська А. В. Із спостережень над фонетичною системою говірки с. Чистоводне Білгород-Дністровського р-ну Одеської області / А. В. Копанська // Науковий пошук студентів ХХІ ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук: збірник студентських наукових праць. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016.

Гайдут Г. І. Особливості говірки с. Прямобалка Арцизького р-ну Одеської області / Г. І. Гайдут // Науковий пошук студентів ХХІ ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук: збірник студентських наукових праць. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016.

Доц. Гончар Н. М.:

Станєва А. Лексика народження і хрещення в болгарських діалектах українського Подунав'я / А. Станєва // Історичний досвід і сучасність: матеріали ХХІ наукової студентської конференції. – Одеса: Південноукраїнський національний пед. ун-т, 2016. – Вип. 31.

Єребакан М. Особливості болгарського діалекту села Василівка Болградського району Одеської області / М. Єребакан // Історичний досвід і сучасність: матеріали ХХІ наукової студентської конференції. – Одеса: Південноукраїнський національний пед. ун-т, 2016. – Вип. 31.

У межах проекту підготовлено кваліфікаційні роботи студентів: магістерське дослідження Серікової А. «Російська говірка с. Миколаївка Тарутинського району Одеської обл. на тлі діалектного оточення» (наук. керівник – проф. Колесников А. О.), дипломне дослідження Бадарової О. «Інтер'єктиви в українській говірці межиріччя Дністра і Дунаю (на матеріалі говірки с. Броска Ізмаїльського району Одеської області)» (наук. керівник – доц. Делюсто М. С.), Триває робота над магістерськими дослідженнями Копанської А. «Говірка с. Чистоводне Білгород-Дністровського району Одеської області», Дворочук О. «Говірка новішої формації с. Новоселівка Арцизького району Одеської області», Парпуланської М. «Місце говірки с. Надежда Саратовського району Одеської області у класифікації українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю».

Виконавці проекту очолюють роботу **зі студентськими проблемними групами**: «Українська мова в лінгвально неоднорідних регіонах України» (керівник – доцент кафедри української мови і літератури Делюсто М. С.), «Актуальні проблеми болгарської діалектології» (керівник – доцент кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури Гончар Н. М.).

